

Scientific Bulletin of Chełm

Section of Pedagogy

No. 2/2017

**OPIEKA NAD DZIECKIEM W RODZINIE ZASTĘPCZEJ
– INNOWACJE CZY SPRAWDZONE METODY**

**CHILD CARE IN THE FOSTER FAMILY– INNOVATIONS
OR PROVEN METHODS**

JÓZEFA MATEJEK

*Pedagogical University in Cracow,
Os. Stalowe 17, 31-922 Kraków, Poland;
e-mail: matejek.up@onet.pl*

MAŁGORZATA WOLSKA-DŁUGOSZ

*The Jan Kochanowski University,
Ul. Krakowska 11, 25-029 Kielce, Poland;
e-mail: mwolskadlugosz@wp.pl*

ABSTRACT: *A family is considered as a basic life environment of each person. It has a great impact on child's emotional, pedagogical and social development. As part of the overall care system of a child deprived of natural family functioning properly, we can distinguish both family and institutional forms of foster care. The undertaken studies of the environment of foster families cover different areas of their activities related to fulfilling their tasks to care, bring up, socialize, educate and compensate the adopted children. The purpose of this article is to discuss the tasks and goals of family care. The article describes the care situation of children in foster families.*

KEY WORDS: *foster family, family functions, a child, care*

---

*„Dziecko pozbawione rodziny ma prawo otrzymać pomoc
ze strony państwa. Powinno otrzymać opiekę zastępczą
w innej rodzinie...”.*

/ Fragment Art.20. Konwencji o Prawach Dziecka /

Wprowadzenie

Rodzina odgrywa ważną rolę w życiu każdego człowieka, a szczególnie dziecka, ponieważ poprzez oddziaływania opiekuńczo-wychowawcze i socjalizacyjne ma duży wpływ na kształtowanie się jego postaw i cech niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania w dorosłym życiu. Zmieniające się warunki społeczno-ekonomiczne, zwiększający się poziom ubóstwa i występowanie patologii społecznych dotykających współczesne rodziny sprawiają, że rodziny nie są w stanie właściwie wypełniać swoich funkcji opiekuńczo-wychowawczych względem dzieci. W sytuacji, kiedy zachodzą uzasadnione powody i dziecko nie może wychowywać się w rodzinie biologicznej, konieczne jest umieszczenie go w środowisku rodziny zastępczej, która poprzez właściwe wypełnianie swoich zadań daje szansę na prawidłowy rozwój. Opieka nad dzieckiem obejmuje całokształt czynności jakie podejmują względem niego rodzice zastępczy, nie tylko w obszarze dostarczenia niezbędnych do życia materialnych środków, ale także w sferze rozwojowej i kształtowania osobowości dziecka.

Pieczą zastępczą nad dzieckiem – podstawy prawne

Obowiązujące w Polsce przepisy prawne w zakresie organizacji pieczy zastępczej nad dzieckiem zostały określone w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, zgodnie z którą „system pieczy zastępczej to zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadku niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców” (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, art. 2. pkt 2.). Pojęcie pieczy „zastępcza” oznacza, że podejmowane działania stanowią próbę wypełnienia braków w naturalnej opiece rodzicielskiej i są formą tymczasowej opieki nad dziećmi lub młodzieżą, do momentu unormowania się ich sytuacji życiowej. Marek Andrzejewski podkreśla, iż „pieczę zastępczą jest roztaczana przez inne osoby niż rodzice lub przez specjalnie powołane do tego instytucje (w praktyce

chodzi o rodziny zastępcze lub te placówki opiekuńczo-wychowawcze, które sprawują ją całodobowo przez wszystkie dni roku) ustanowiona w konsekwencji wydania orzeczenia przez sąd lub organ podlegający kontroli sądu” (Andrzejewski, 2006, p. 19).

Pieczą zastępczą łączy się z zapewnieniem wszystkich szeroko rozumianych elementów składowych potrzebnych do prawidłowego funkcjonowania dziecka o charakterze bytowym, społecznym, edukacyjnym, emocjonalnym i kulturowym, ponieważ zgodnie z zaleceniem ustawodawcy zapewnia:

- „pracę z rodziną umożliwiającą powrót dziecka do rodziny lub gdy jest to niemożliwe – dążenie do przysposobienia dziecka, a w przypadku braku możliwości przysposobienia dziecka – opiekę i wychowanie w środowisku zastępczym;
- przygotowanie dziecka do:
  - godnego, samodzielnego i odpowiedzialnego życia,
  - pokonywania trudności życiowych zgodnie z zasadami etyki,
  - nawiązywania i podtrzymywania bliskich, osobistych i społecznie akceptowanych kontaktów z rodziną i rówieśnikami, w celu łagodzenia skutków doświadczania straty i separacji oraz zdobywania umiejętności społecznych;
- zaspokojenie potrzeb emocjonalnych dzieci, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb bytowych, zdrowotnych, edukacyjnych i kulturalno-rekreacyjnych” (Ustawa, art. 33).

Skierowanie dziecka do pieczy zastępczej powinno nastąpić dopiero wówczas, gdy zostały wyczerpane formy pomocy rodzinie, o których traktują przepisy w zakresie wspierania rodziny i systemie pieczy zastępczej. Wyjątek w tym względzie stanowi sytuacja, kiedy dobro dziecka wymaga zapewnienia mu niezwłocznie opieki zastępczej. Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu (Ustawa, art. 35, pkt 1.), oraz po uzyskaniu zgody rodziców zastępczych (Ustawa, art. 36). Należy podkreślić, iż w sytuacji wystąpienia pilnej konieczności – na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka – możliwe jest umieszczenie go w rodzinnej pieczy zastępczej na podstawie umowy cywilno-prawnej zawartej między rodziną zastępczą a starostą właściwym ze względu na miejsce zamieszkania tej rodziny.

Formy opieki zastępczej

Rodziny zastępcze zajmują w systemie opieki nad dzieckiem szczególne miejsce i należą do cenionych form opieki kompensacyjnej, co podkreślają w swoich pracach między innymi: Różańska, Tynelski, (1981); Kawula (1992); Jamrozek (2005); Kusio (1998); Winogrodzka (2007); Łuczyński (2007); Matejek (2008); Ruszkowska (2013). „Formami rodzinnej opieki zastępczej są: rodzina zastępcza (spokrewniona, niezawodowa, zawodowa w tym zawodowa, pełniąca funkcje pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna), oraz rodzinny dom dziecka” (Ustawa, art. 39 pkt 1.).

Rodzina zastępcza jest formą opieki całkowitej okresowej, która ma miejsce, gdy małżeństwo lub osoba nie pozostająca w związku małżeńskim bierze pod opiekę i na wychowanie dzieci. Marek Safjan podkreśla, iż „mówiąc o rodzinach zastępczych, mamy z pewnością na myśli środek opiekuńczy, którego celem jest zastąpienie dziecku wychowania w rodzinie własnej poprzez stworzenie warunków zbliżonych do tych, które istnieją w normalnie funkcjonującej rodzinie” (Safjan, 1983, p.13). Zadania rodziny zastępczej spokrewnionej z dzieckiem przejmują najbliżsi członkowie rodziny dziecka-dziadkowie lub rodzeństwo, natomiast w przypadku dalszego pokrewieństwa osoby sprawujące pieczę nad dzieckiem są traktowane jako rodzina niezawodowa. Rodzinę zastępczą zawodową mogą stanowić małżonkowie lub osoby samotne nie są wstępni ani rodzeństwem dziecka. Rodzina zastępcza zawodowa pełniąca funkcje pogotowia rodzinnego jest formą opieki, w której umieszcza się nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy, ale też nie dłużej niż na 4 miesiące. W szczególnie uzasadnionych przypadkach – za zgodą organizatora rodzinnej pieczy zastępczej – pobyt dziecka może być przedłużony do 8 miesięcy lub do zakończenia postępowania sądowego decydującego o dalszej sytuacji dziecka w zakresie: powrotu do rodziny biologicznej, przysposobienia, umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej.

Do rodziny zastępczej zawodowej specjalistycznej kieruje się „dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym, lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, dzieci na podstawie ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich, małoletnie matki z dziećmi” (Ustawa, art. 59 pkt 1). W rodzinie zastępczej

zawodowej lub rodzinie zastępczej niezawodowej w tym samym czasie może przebywać łącznie nie więcej niż troje dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletniość przebywając w pieczy zastępczej. Natomiast w rodzinnym domu dziecka może przebywać łącznie nie więcej niż 8 dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletniość w trakcie przebywania w opiece zastępczej. W razie konieczności umieszczenia rodzeństwa, za zgodą prowadzącego dom oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii koordynatora, dopuszcza się umieszczenie w tym samym czasie większej liczby dzieci.

Osoby przyjmujące do siebie dziecko w charakterze rodziny zastępczej i rodzinnego domu dziecka nie zastępują w sensie prawnym jego rodziców naturalnych, ponieważ nie zmienia się sytuacja dziecka na gruncie prawa alimentacyjnego i spadkowego. Rodzice biologiczni niejednokrotnie zachowują także wobec dziecka niektóre obowiązki i uprawnienia wynikające z władzy rodzicielskiej.

W sytuacji, kiedy nie można umieścić dziecka w rodzinnych formach pieczy zastępczej zgodnie z art. 93 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, instytucjonalna piecza zastępcza sprawowana jest w formie:

- placówki opiekuńczo-wychowawczej,
- regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej,
- interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze zostały podzielone na następujące typy placówek, jak: socjalizacyjna, interwencyjna, specjalistyczno-terapeutyczna oraz typu rodzinnego. Placówki opiekuńczo-wychowawcze typu socjalizacyjnego zapewniają dziecku całodobową opiekę i wychowanie oraz zaspokajają jego niezbędne potrzeby, w szczególności emocjonalne, rozwojowe, zdrowotne, bytowe, edukacyjne, społeczne i religijne. Podstawowym zadaniem placówek opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego jest doraźna opieka nad dzieckiem w czasie trwania sytuacji kryzysowej, w szczególności w przypadkach wymagających natychmiastowego zapewnienia dziecku opieki. Do placówki opiekuńczo-wychowawczej typu specjalistyczno-terapeutycznego kierowane są dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności, wymagające stosowania specjalnych metod wychowawczych i specjalistycznej terapii, a także w sytuacji wymagającej wyrównywania opóźnień rozwojowych i edukacyjnych. Natomiast do placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego przyjmowane są dzieci w różnym wieku, w tym dorastające i usamodzielniające

się, ponadto placówka daje także możliwość wspólnego wychowania i opieki licznemu rodzeństwu. Zgodnie z cytowaną ustawą „w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej umieszczone są dzieci wymagające szczególnej opieki, które ze względu na stan zdrowia wymagający stosowania specjalistycznej opieki i rehabilitacji nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej więcej niż 30 dzieci” (Ustawa, art. 109). Natomiast w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym umieszczone są dzieci, które wymagają specjalistycznej opieki i w okresie oczekiwania na przysposobienie nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej. Dziecko w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym może przebywać nie dłużej niż do ukończenia przez niego pierwszego roku życia. O instytucjonalnych formach pieczy zastępczej pisali m.in.: Kelm (2000); Brągiel, Badora (2005); Węgierski (2006); Wosik-Kawała (2012).

Analiza badań własnych

Podstawowym celem przeprowadzonych badań było poznanie funkcjonowania rodzin zastępczych jako formy opieki całkowitej nad dzieckiem. W trakcie zbierania informacji posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, a materiał badawczy zebrano przy wykorzystaniu techniki ankiety oraz wywiadu. Kwestionariusz ankiety został skierowany do rodziców zastępczych oraz do dzieci, z kolei z rodzicami zastępczymi przeprowadzono wywiady pogłębione. Wyniki prezentowanych badań należy traktować fragmentarycznie, ponieważ stanowią one część większej całości, a na potrzeby prezentowanego opracowania wykorzystano informacje dotyczą działań opiekuńczych w zakresie funkcjonowania rodziny zastępczej (w grupie badawczej znalazło się 50 spokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych (dziadkowie), w których przebywało w sumie 54 dzieci: 20 chłopców i 34 dziewczynki w przedziale wiekowym od 9 do 17 lat). Badania zostały przeprowadzone w latach 2016-2017, uczestniczyły w nich rodziny zastępcze mieszkające na terenie Krakowa.

Specyfika opieki nad dzieckiem w rodzinach zastępczych

Do rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka kierowane są dzieci, które zostały całkowicie pozbawione opieki ze strony rodziców naturalnych oraz dzieci, których rodzice mają ograniczoną lub zawieszoną władzę rodzicielską.

W przypadku ukończenia 13 lat przez dziecko umieszczenie go w rodzinie zastępczej uzależnione jest od wyrażenia przez niego zgody. Z kolei w sytuacji młodszych dzieci należy w miarę możliwości brać pod uwagę ich opinię, dokonując wyboru rodziny. Wśród dzieci kwalifikowanych do rodzin zastępczych można wyróżnić: „dzieci – sieroty naturalne; dzieci, których rodzice są pozbawieni władzy rodzicielskiej lub zawieszeni bądź ograniczeni w pełnieniu tej władzy; dzieci znajdujące się w wyjątkowo trudnej sytuacji uniemożliwiającej zapewnienie elementarnych warunków opieki i wychowania; dzieci, których zdrowie fizyczne lub psychiczne wykazuje odchylenia od normy – w takim przypadku rodzice zastępczy przed podjęciem opieki muszą być w pełni świadomi, jakiego typu I stopnia są te odchylenia” (Róžańska, Tynelski, 1981, p. 9).

Najliczniejszą grupę wśród badanych (88,9%) stanowiły rodziny zastępcze ustanowione na podstawie orzeczenia sądu, natomiast sześciu opiekunów (11,1%) przyznało, iż dziecko trafiło do nich na wnioski lub za zgodą rodziców. W czterech badanych rodzinach opiekunowie zastępczy sprawują pieczę nad dwójką przyjętych dzieci, w pozostałych znajduje się po jednym dziecku. Wszyscy opiekunowie zastępczy mają swoje biologiczne dzieci, większość z nich jest już dorosła i posiada własne rodziny (tylko 6,3% dzieci biologicznych rodziców zastępczych jest w przedziale wiekowym 15-20 lat). Wśród badanej zbiorowości najliczniejszą grupę tworzą opiekunowie w wieku 51-60 lat (17 mężczyzn i 15 kobiet), natomiast najmniej liczną w wieku powyżej 70 lat (2 mężczyzn i 5 kobiet). W badanej grupie (86%) dzieci posiada własnych rodziców biologicznych, w przypadku pozostałych (14%) wychowanków – rodzice naturalnych wychowanków nie żyją.

W prawidłowym funkcjonowaniu rodzin zastępczych istotny element stanowią warunki materialno-bytowe rodziny, które decydują o stopniu i poziomie zaspokojenia potrzeb ekonomicznych, społecznych, opiekuńczych, edukacyjno-kulturowych oraz zdrowotnych. Na podstawie danych zebranych w badanej zbiorowości można stwierdzić, że warunki mieszkaniowe są na poziomie dobrym – jedynie 5 osób uznało, że w ich mieszkaniach brakuje nowoczesnego wyposażenia (w tej kategorii wskazali np. telewizor, pralkę automatyczną). Ogólnie dzieci mają zapewnione dobre warunki, jak: biurko do odrabiania lekcji, szafę na zabawki i ubrania, osobne łóżko do spania. Część dzieci posiada do dyspozycji swój pokój.

Janina Maciaszkowa definiowała opiekę jako „ogół działań podejmowanych przez osoby i instytucje w celu stworzenia warunków do zaspokajania potrzeb dzieci i młodzieży” (Maciaszkowa 1991, p. 38). Są to działania podejmowane świadomie i celowo, mające charakter świadczeń natury rzeczowej, materialnej oraz zabiegów organizacyjnych stwarzających warunki prawidłowego rozwoju. Przed opiekunami zastępczymi – oprócz pieczy bieżącej nad dzieckiem – stoją różnorodne zadania, do których należą m.in. te o charakterze opiekuńczo-wychowawczym dotyczące wszystkich płaszczyzn funkcjonowania dziecka. Prowadzone badania w środowisku rodzin zastępczych: Różańskiej, Tynelskiego (1981); Kawuli (1992); Kusio (1998); Winogrodzkiej (2007); Łuczyńskiego (2008) wykazują, że rodziny te odgrywają ważną rolę w zakresie kompensacji sieroctwa społecznego i naturalnego względem przebywających u nich dzieci. Rodzina jest instytucją wychowującą, a jej istotą jest odpowiednie kształtowanie osobowości dziecka, ukształtowanie właściwych postaw życiowych oraz wzorów moralnych i społecznych. Większość dzieci z rodzin zastępczych doświadczyła poważnych zagrożeń w domu rodzinnym, jak: zaniedbanie, konflikty, przemoc. Środowisko opiekuńczo-wychowawcze stworzone przez rodzinę zastępczą powinno kompensować braki powstałe w wyniku niewłaściwego funkcjonowania rodziny biologicznej. Badane rodziny zastępcze są w pełni świadome odpowiedzialności związanej z opieką i wychowaniem dzieci. Podjęcie opieki nad dzieckiem wiąże się z podejmowaniem różnorodnych zadań związanych z edukacją szkolną dziecka, rozwojem zainteresowań, organizacją czasu wolnego oraz zaspokajaniem potrzeb dziecka. Rodzice zastępczy bardzo dbają o to, aby wychowywane przez nich dzieci nie czuły się gorsze od rówieśników i dlatego starają się zapewnić im niezbędne materiały i przybory szkolne (zwłaszcza babcie w 7 przypadkach wykazują nadopiekuńczość w tym względzie), a także odpowiednie ubranie i w miarę posiadanych środków finansowych udział w dodatkowych zajęciach pozaszkolnych.

Opiekunowie zastępczy odpowiadali na pytania dotyczące sposobów podejmowanych działań opiekuńczych względem dzieci. Analizując uzyskany materiał badawczy, okazuje się, że dzieci mają kłopoty z okazywaniem uczuć oraz komunikacją, chociaż w głębi duszy pragną rodzinnego ciepła i chcą być kochane. Prawie we wszystkich badanych rodzinach opiekunowie zastępczy rozmawiają z dziećmi o ich problemach – taką opinię wyraziło 49 rodzin i 48 dzieci. Szczera i otwarta rozmowa jest podstawą prawidłowej komunikacji, a także daje poczucie

akceptacji. Dzieci zostały zapytane o to, na kim mogą polegać, kiedy potrzebują opieki i pomocy. Najczęściej wymienianą osobą była babcia (44,1%), drugie miejsce zajmował dziadek (21,5%), na ciocię wskazało (16,0%), a koledzy i koleżanki otrzymali (11,6%), pozostałe wartości to kuzyni oraz znajomi z sąsiedztwa. Wypełnianie funkcji opiekuńczej poprzez nawiązanie przez opiekunów zastępczych więzi emocjonalnych z dzieckiem rozwija nie tylko poczucie jego bezpieczeństwa, ale przede wszystkim zaspakaja potrzebę przynależności emocjonalnej.

Dzieci w chwili przybycia do rodziny wchodzą w pewien ukształtowany rodzaj stosunków wewnętrznych. Muszą zatem przystosować się do nowych warunków, co – jak potwierdziły badania – nie jest trudne z uwagi na wcześniejsze relacje z dziadkami. Zadania opiekuńcze i wychowawcze związane są także z przydzielaniem dzieciom obowiązków domowych, do których najczęściej należy sprzątanie pokoju, wynoszenie śmieci, opieka nad zwierzętami, mycie naczyń, pomoc w robieniu zakupów, pomoc przy robieniu posiłków. Znaczna część badanych (67,5%) deklaruje że lubi pomagać w domu i wykonywać swoje obowiązki, ale prawie 1/3 dzieci (32,5%) uznała że nie lubi przydzielonych zadań argumentując to takim komentarzami, jak: „bo mi się nie chce”, „wolę grać na komputerze”, „wolę spędzać czas w inny sposób”, „nie lubię prac domowych, bo są nudne”.

Działania opiekuńcze dotyczą także uczenia systematyczności oraz odpowiedzialności, co potwierdzają wypowiedzi dzieci, które przyznały, że rodzice zastępczy muszą przypominać im o wykonywanych obowiązkach (47,4%). Natomiast 44,3% rodziców zastępczych twierdzi, że dzieci wypełniają swoje obowiązki systematycznie. W przeprowadzonych badaniach zapytano również opiekunów, czy stosują jakieś nowe sposoby działań opiekuńczych i motywujących. Okazało się, że opiekunowie polegają przede wszystkim na sprawdzonych metodach opierających się na systemie nagród i kar. Niemal wszyscy wychowankowie (98,1%) przyznali, że są nagradzani przez swoich opiekunów głównie za dobre wyniki w nauce, właściwe zachowanie i pomoc w obowiązkach domowych. Rodzice zastępczy tak komentowali swoje zachowanie: „widzę, że się bardzo stara”; „dlaczego mam go nie pochwalić, nawet jak coś robi niedokładnie – ważne, że próbuje”; „chwałę mojego wnuka za dobre stopnie w szkole i trzymam kciuki, żeby nadal dobrze się uczył”. Głównym

powodem stosowania przez rodziców zastępczych kary jest niedotrzymanie słowa, kłamstwa, wagary, złe wyniki w nauce. Dominującą karą jest słowne upomnienie.

Funkcja opiekuńcza w rodzinie zastępczej realizowana jest również poprzez dbanie o właściwy stan zdrowia dzieci i wyrównywanie braków w tej kwestii, jak m.in.: wizyty u lekarza pediatry, stomatologa, okulisty, psychologa, czy innych specjalistów, uzupełnienie kalendarza szczepień. W trosce o rozwój i zdrowie dzieci działania opiekuńcze nakierowane są na wyrobienie i utrwalenie właściwych zasad zdrowego żywienia oraz dbałości o codzienną higienę osobistą oraz ubiór adekwatny do danej pory roku. Opiekunowie zastępczy w przypadku młodszych dzieci pomagają im w nauce szkolnej, utrzymują stały kontakt ze szkołą, wykazują troskę o losy dzieci i chcą dla nich szczęśliwego życia.

Podsumowanie

Rodziny zastępcze mają do spełnienia wiele różnorodnych zadań wynikających nie tylko z pieczy bieżącej nad dzieckiem, ale także z potrzeby kompensacji sfer rozwojowych, wychowawczych i społecznych. Zagadnienia dotyczące funkcjonowania rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej zajmują ważne miejsce w systemie opieki nad dzieckiem, ponieważ podobnie jak w rodzinie przejmując nad nim opiekę, przygotowują dziecko do dorosłego życia i pokazują prawidłowe wzory funkcjonowania społecznego. Analizując działania opiekuńcze podejmowane przez rodziny zastępcze, dostrzegamy, że dotyczą one wzajemnych oddziaływań opiekuna i wychowanka w zależności od występującej sytuacji. Warto jednak pamiętać, że o skuteczności podejmowanych działań opiekuńczych – bez względu na to, czy będą one miały charakter innowacyjny, czy pozostaną wierne sprawdzonym metodom – decyduje uwzględnienie szerokiego kontekstu, różnorodnych uwarunkowań opieki zastępczej, a także całość relacji dziecka z otoczeniem, w tym również zintegrowane działania we współpracy instytucjonalnej w tym zakresie.

BIBLIOGRAPHY:

- Andrzejewski, M. (2006). Foster families - legal issues. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.
- Brańkiel J., Badora S. (ed.) (2005). Forms of care, education and support in the reformed social care system. Opole: UO.

- Jamrożek, M. (2005). Foster family as a care and education environment (Longitudinal analysis). Kielce: Wszechnica Świętokrzyska.
- Kawula, S. (1992). Pedagogical functioning of foster families. *Studia Pedagogiczne*, 58.
- Kelm, A. (2000). Nodal problems of care pedagogy. Warszawa: Żak.
- Krajewska, B. (2009). Child support institutions and families. Kraków: Impuls.
- Kusio, U. (1998). Foster family as a care environment. Sociological study on the example of Lublin. Lublin: UMCS.
- Łuczyński, A. (2008). Children in foster and dysfunctional families. Lublin: KUL.
- Maciaszkowa, J. (1991). From the theory and practice of caring. Warszawa: WSiP.
- Matejek, J. (2008). The activities of adoption and care centers in the process of preparing and supporting foster families. Kraków: Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Różańska, E., Tynelski, A. (1981). Foster family as a form of childcare. Kielce.
- Ruszkowska, M. (2013). Foster family as a care and education environment. Warszawa: CRZL.
- Safjan, M. (1983). Lonely children. Foster families and family orphanages. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Węgiński, Z. (2006). Orphan Child Care. Theory and Practice. Toruń: Akapit.
- Winogrodzka, L. (2007). Foster families and their children. Lublin: UMCS.
- Wosik-Kawala, D. (red.) (2012). Family and institutional care and education environments. Lublin: UMCS.
- Act of 9 June 2011 on supporting the family and the foster custody system. (Dz. U. z 2015, poz. 332).